

ТЕМА 8. СОЦІОЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ. ПРОПАГАНДА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

У ХХ столітті особливої гостроти набула проблема взаємодії природи і людини. Тривалі впливи на навколишнє середовище, порушення законів її існування, незнання наслідків такого впливу викликали необоротні екологічні явища на планеті. «Не виключено, що широке поширення СНІД, озонові діри, різка зміна клімату – усе це розплата за екологічну неграмотність». Процес осмислення виниклих протиріч ледь поспіває за темпами їхнього наростання і загострення. Свідомість людини виявляється невідповідним до стрімких змін світу. У той же час поступово, але усе більш виразно, складається розуміння того, що глобальні проблеми по масштабах прояву і ступеня небезпеки для людини не мають собі аналогів в історії, а для їхнього подолання залишається усе менше часу. Людство повинне навчитися «погоджувати свої потреби з убутними можливостями планети», «створити нову моральність і впливати їй у своєму повсякденному житті» до того, як вибухне криза.

Тому в ХХІ столітті одна з основних задач складається в переорієнтації сил і можливостей на ефективне відновлення і захист природи, що служать заставою динамічної рівноваги системи «природа-суспільство». У цих умовах особливого значення набуває проблема формування екологічної свідомості, що характеризується новим типом відносин людини до природи, людини до людини і суспільства в цілому.

Сучасну екологічну свідомість учені визначають як антропоцентричну, про що свідчать наступні її особливості.

По-перше, протиставлення людини і природи, коли природа з'являється власністю людини і розглядається як спосіб задоволення безмежних людських потреб. При цьому людина усвідомлює себе як вищу цінність, все інше для неї другорядне.

По-друге, «природа сприймається як об'єкт людських маніпуляцій, як знеособлене навколишнє середовище». На взаємини з природою не поширюються етичні норми, що діють у людському суспільстві.

По-третє, прагматичний характер мотивів і цілей взаємодії з природою. Ціль діяльності з охорони навколишнього середовища – стійкий розвиток, «який забезпечуючи потреби нинішнього покоління, у той же час не позбавляє прийдешні покоління задовольняти власні життєво необхідні потреби».

Антропоцентричний тип екологічної свідомості суспільства формувався протягом багатьох століть. Перший якісний етап у його розвитку вчені зв'язують з античною епохою, що сформувалася в Х-ІХ вв. до н.е. і який завершив своє існування в IV-V вв. н. е. Саме в цей період відбулася перша в процесі його еволюції «фундаментальна не кількісна, а саме якісна зміна»: психологічна включеність людини у світ природи, характерна для архаїчної епохи, перемінилася психологічним протиставленням.

На відміну від античної свідомості, якій властивий не тільки прагматичний, але і непрагматичний характер взаємодії з навколишнім середовищем, епоха середньовіччя закріпила «абсолютно об'єктне сприйняття природи», і стала новим якісним етапом у процесі формування сучасної екологічної свідомості. Поява християнства дозволила завершити відчуження від природи в релігійній формі, позбавивши її душі, і санкціонувало споживче відношення до неї. Бог дав людині владу над навколишнім світом і розуміння того, що світ коштовний для нього настільки, наскільки може бути корисний.

Третій якісний етап у формування антропоцентричної екологічної свідомості вчені зв'язують з епохою Нового часу. Завдяки класичному раціоналізму, що панував у той період, був зроблений останній крок у формуванні повної відчуженості від природи: «класична наука повною мірою відбила суперечливе положення людини – прагнення до максимальної експансії від природи аж до твердого протистояння їй...».

Однак варто підкреслити, що шлях формування екологічної свідомості був не настільки прямолінійний і однозначний. В другій половині XIX сторіччя з'явилося прагнення до більш глибокого вивчення внутрішніх взаємозв'язків природи, при якому об'єкт дослідження і суб'єкт, який його вивчає, розділені нездоланим бар'єром, а навколишнє середовище і людина розглядалися в системній єдності. Важливий крок на цьому шляху був зроблений російським натуралістом В.І. Вернадським, що намагався довести «нероздільність неживої і живої речовини» і вважав, що саме людина як частина живої речовини, наділена розумом, повинна відповідати за розвиток біосфери і суспільства.

Сьогодні людині важко відмовитися від своєї винятковості і перевести взаємини з навколишнім середовищем у площину непрагматичного характеру, адже антропоцентричний тип екологічної

свідомості, що формувався настільки тривалий період, виявився дуже стійким. Однак загроза екологічної катастрофи, що насувається, стає настільки реальною, що ставить за обов'язок людству будувати нову систему взаємин із природою. При цьому вчені схиляються до думки, що саме сьогодні, «на грані вершин досягнень і прірви глобальних проблем у людини з'явився унікальний шанс по-іншому глянути на себе – з позиції не внаходимості і протипоставленості, а безпосередньої включеності в ноосферу й універсум». І дуже важливо не упустити цей шанс і здійснити перехід до якісно нового стану людини, що вміє жити в гармонії з навколишнім світом і самою собою. Тим більше, екологічна тематика усе більше входить у різні сфери і рівні суспільної свідомості, що свідчить про початок формування нового типу екологічної свідомості – «екоцентричного», для якого характерний суб'єкт-суб'єктний зв'язок людини з природою, відмовлення від прагматичної взаємодії з нею на користь «взаємовигідної єдності» у процесі «коеволюції».

Таким чином, можна зробити висновок про те, що передумови формування екоцентричної суспільної свідомості склалися, важливо прискорити цей процес. При цьому на перший план виходить проблема екологічних ідей і екологічно-орієнтованого світогляду, що змогло б задовольнити всі рівні суспільства. І якщо погодитися з твердженням В.Е. Борейко про те, що «охороні природи потрібні міфи», то першорядною задачею повинно стати формування нової системи цінностей, якщо хочете – релігії, ключовою ланкою якої повинна стати екологія. І тільки на тлі екологізації людини (як «постійного відтворення екологічно орієнтованих світогляду, знань, навичок і переконань») можливий гармонічний розвиток духовної, соціальної й економічної сфер, не суперечним законам існування навколишнього середовища. Людина повинна усвідомити, що зберегти природу потрібно не для задоволення потреб наступних поколінь, а заради неї самої.